

CSEH GÉZA

A forradalom külföldi hatása és magyarországi emlékezete

Az 1956-os forradalom talán egyik legfontosabb történeti kérdése a magyarországi események és a szovjet beavatkozás nemzetközi hatása hosszú távon, egészen a keleti tömb országában bekövetkezett rendszerváltozásokig. Az október 23-i megemlékezéseken számtalanszor elhangzik és az újságok ünnepi számainak vezércikkeiben szinte közhelynek számít az a megállapítás, miszerint a magyar forradalom először ütött nagyobb rést a sziklaszilárdnak hitt szovjet blokk falán és ezzel kezdetét vette a lassú bomlás, amely végül a kommunista rendszer összeomlásához vezetett. A több mint három évtizedes történelmi folyamatot azonban mégsem lehet a magyarországi eseményekhez kapcsolva ennyire leegyszerűsíteni. Az 1956-os forradalom, és különösen annak brutális leverése, majd a baloldali személyeket is érintő tömeges megtorlás valóban megrendítette a kommunista eszmébe vetett hitet, ám egyúttal a tömegek számára minden további próbálkozás és ellenállás reménytelenségét is nyilvánvalóvá tette. A XX. kongresszus után érzékelhető lazítást követően Moszkva szorosabbra húzta gyeplőt; ezt a helyzetet kihasználva a közép- és kelet-európai országok többségében a sztálinista tisztogatásokért is felelős politikai elit sértetlenül (vagy csupán minimális személyi változásokkal), évtizedekre biztosította hatalmát.

A magyarországi forradalom és egyúttal a reformkommunista irányzat vereségének következményeit leglátványosabban talán az NDK vezetői, Walter Ulbricht és csoportjának tagjai aknázták ki. Olyannyira sikeresen, hogy a sztálinista struktúrákat megőrző rezsim egészen 1989-ig, a berlini fal leomlásáig érintetlen maradt és (a gazdaságilag legfejlettebb szocialista országok között) a legmerevebb politikai viszonyokat tartotta fenn.

A néptömegek előtt rendkívül népszerűtlen, ám kiváló taktikai érzékel bíró Walter Ulbricht a berlini reformértelmiségiek vezetőit börtönbe

juttatta, Németország Szocialista Egységpártjának (NSZEP) Politikai Irodájából és Központi Bizottságából kizárta a diktatórikus vezetési stílust bíráló politikusokat. A magyarországi felkelést maximálisan kihasználta céljai eléréséhez. Erich Honecker, az NSZEP első titkárának leghűségesebb híve, a Politikai Iroda póttagja a Központi Bizottság 1958. február 3–6. között tartott 35. konferenciáján beszámolójában a személyi kultusz és a sztálinizmus marxista kritikáját a szocializmus ellen irányuló bomlasztó tevékenységnek és ellenforradalmi tevékenységnek nevezte. A kelet-berlini Aufbau Kiadó vezetői, Wolfgang Harich és Walter Janka körül kialakult „ellenforradalmi központ,” továbbá a Schirdewan, Oelfner és Wollweber névvel fémjelzett „opportunistá” NSZEP-frakció ellen heves kirohanást intézett. Ugyanakkor Rákosi Mátyást is kritizálta, ám korántsem merev sztálinizmusáért és az elkövetett politikai gyilkosságokért. Honecker szerint Rákosi rosszul mérte fel a helyzetet. Engedte, hogy a revizionisták ellenséges, a pártot bomlasztó tevékenységet folytassanak, és megakadályozta a párt és a tömegek szoros kapcsolatának kialakulását.¹ Erre a felvezetésre a Schirdewan-csoport elleni leszámolás miatt volt szükség, amelynek tagjai 1956 őszén tárgyalásokba bocsátkoztak a lázongó egyetemistákkal és bírálni merészelték Walter Ulbricht merev vezetési stílusát. Az Ulbricht-csoport sikerét a szovjet pártvezetés hallgatólagos támogatásán kívül a lakosság általános apátiája is elősegítette. Az NDK-ban a magyar forradalom eseményeit a változásban reménykedő tömegek lelkesen és együttérzéssel figyelték a nyugati tévécsatornák és rádióadók műsorain. A diákok gyűléseken vitatták meg a fejleményeket és maguk is követeléseket dolgoztak ki. A szovjet intervenció azonban gyorsan lehűtötte a kedélyeket és egyértelművé tette az ellenállás kilátástalanságát.²

A magyar forradalom leverése a nyugati országokban egészen más hatást váltott ki, s nemcsak a kommunista, hanem időlegesen a szociálde-

¹ Thomas KLEIN–Wilfriede OTTO–Peter GRIEDER: *Visionen. Repression und Opposition in der SED (1949–1989) Teil I.* Frankfurter Oder Editionen, 1997. 270.

² Walter Ulbrichtnek immár nem először sikerült a moszkvai politikai irányvonal változását kihasználva, saját helyzetét stabilizálnia. 1953 nyarán, a júniusi berlini munkásfelkelés leverése után Lavrentij Berija támogatásával az NSZEP Politikai Irodáján belül szervezkedés indult az alkalmatlannak tartott pártvezető leváltására és Rudolf Herrnstadtnek, a *Neues Deutschland* főszerkesztőjének első titkárrá választására. Berija pacifikált és egységes Németország létrehozására törekedett. Ám váratlan letartóztatása megmentette Ulbrichtot a bukástól, aki ellentámadásba ment át, és a KGB szolgálatában álló Herrnstadtot kizárta a pártvezetésből, majd 1954-ben az NSZEP-ből is. Csupán érdekességként említjük meg, hogy Rudolf Herrnstadtot, majd 1958-ban Karl Schirdewant, Ulbricht későbbi bírálóját és fő riválisát leváltárai, illetve leváltárvezetői munkakörbe helyezték. Mindkettőjüket száműzték a politikai életből, és szigorúan ellenőrzött, a belügyminisztérium felügyelete alá tartozó intézményekben biztosítottak számukra állást.

mokrata pártok és általában az egész baloldal számára hátrányos következményekkel járt. Legmarkánsabban talán az NSZK belpolitikai életét befolyásolta, a német pártviszonyokra és egyes politikusok személyes karrierjének alakulására hosszú távon is hatott, ám ennek részletes feltárására és magyarországi publikálására még nem került sor.

A szovjet csapatok brutális magyarországi beavatkozása az állandó fenyegetettségben élő, és a kelet-német nemzettársaikkal mindennapos kapcsolatban álló nyugat-berlini lakosságot különösen érzékenyen érintette. 1956. november 5-én az NSZK-tól elvileg független városállamban magyar forradalmárok melletti százezres szimpátiatüntetések zajlottak. A résztvevők, elsősorban a fiatalok tömegeit nemcsak a budapesti események híre, hanem a kelet-berlini Humboldt Egyetem hallgatóinak több napja tartó demonstrációja is radikalizmusra ösztönözte; az angol–francia csapatok szuezi intervenciója ugyancsak hozzájárult a kedélyek felizgatásához. Az esti órákban összegyűlt tömeg a schönebergi városháza előtt a keleti szektorban lévő szovjet nagykövetség felé indult, hogy ott tiltakozzanak a magyar forradalom leverése ellen. A helyzet rendkívül veszélyessé vált, mivel a szektorhatáron az NDK népi rendőrsége, a kelet-berlini mellékutcákban szovjet tankok várták a felvonulókat. Amennyiben átjutottak volna a város keleti övezetébe, valószínűleg tüzet nyitottak volna rájuk, és ez világháborús konfliktushelyzethez vezetett volna. Ám Willy Brandtnak, a német Szövetségi Gyűlés addig még kevésbé közismert tagjának sikerült úrrá lennie a helyzeten. Egy rendőrségi autóval a kelet–nyugati szektorhatár felé tartó, vadul hömpölygő tömeg élére hajtatott és hangszórón folyamatosan győzködve, az összefogás dalát (*Das Lied von guten Kameraden*) énekelve, a felvonulókat együtténeklésre készítette a sztálinizmus áldozatainak nyugat-berlini emlékműve felé térítette el a menetet. Az éjszaka folyamán Brandt megismételte hihetetlen bravúrját és a tüntetők újabb csoportját a Brandenburgi kapu közvetlen közeléből a nyugat-berlini szovjet hősi emlékműhöz vezette el, hogy biztonságos helyen fejezhessék ki tiltakozásukat a szovjet rendszer ellen. A német sajtóban *magyar tüntetésnek* nevezett tömegdemonstráció leszerelése Brandt számára fordulóponthoz jelentett a szociáldemokrata vetélytársaival folytatott küzdelemben. Elsősorban ez a látványos siker segítette hozzá a nyugat-berlini polgármesteri szék megszerzéséhez, és innen az 1960-as években már egyenes út vezetett az SPD pártelnöki, végül a kancellári tisztség megszerzéséhez.³

³ Peter MERSEBURGER: *Willy Brandt 1913–1992. Visionär und Realist*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart–München. 2002. 338–339.

A magyar forradalom vérbefojtása azonban Willy Brandt nyugat-berlini sikerétől eltekintve, kedvezőtlenül befolyásolta a politikai légkört az SPD számára. A CDU–CSU konzervatív koalíció az 1957 elején megindult választási kampányban a magyarországi szovjet beavatkozást ügyesen kihasználta és az akut szovjet veszélyre hivatkozva leszerelte az általános hadkötelezettség ellen megnyilvánuló széles társadalmi elégedetlenséget. A CDU az egész országot teleragasztotta plakátjaival, amelyek a magyar forradalom leverésére emlékeztettek. Közülük talán a leghatásosabb az égő Budapesten keresztül robogó szovjet páncélost ábrázolt, rajta felirat: „Gondolatok Magyarországra – legyetek résen!”⁴ Az akkor az NSZK-ban már közel két éve tartó pacifista tüntetéssorozat megszakadt és a lakosság többsége elfogadta a Bundeswehr felállítását (mint afféle szükséges rosszat). A szeptember 15-én rendezett választásokon a CDU–CSU koalíció fennállása óta először, 50,2%-os abszolút többséget szerzett a Szövetségi Gyűlésben (ezt a sikerét azóta sem sikerült megismételnie). Az SPD a külpolitikai tényezők kedvezőtlen hatása ellenére közel 32%-os eredményt ért el, ám ezt mégis kudarcnak tekintették: potenciális szövetségesei, a kisebb német pártok, a konzervatívokat támogató FDP kivételével ugyanis nem jutottak be a Szövetségi Gyűlésbe. Az FDP viszont megerősödött és kialakult az NSZK-ra jellemző, évtizedekig változatlan pártstruktúra a CDU–CSU, az SPD és az FDP részvételével.

Részletes kutatásokkal lehetne tisztázni, hogy a magyarországi fejlemények az SPD-n belül milyen mértékben járultak hozzá az osztályharc elméletének elvetéséhez és a demokratikus szocializmus elvének elfogadásához. Ugyanis a vita már régóta folyt a német szociáldemokraták táborában és csupán 1959-ben, a godesbergi program elfogadásával zárult le véglegesen. Ám a nemzetközi események hatása valószínűleg gyengítette a marxista hagyományokhoz ragaszkodó teoretikusok pozícióját.

A nyugat-német pártok és az NDK Népi Kamarájában működő polgári pártok kapcsolatát a magyarországi szovjet beavatkozás következményei, az Ulbricht-rezsim megmerevedése ugyancsak hátrányosan befolyásolták. A kelet-német liberálisok, az LDP (*Liberal-Demokratische Partei Deutschland*) és a keleti CDU tábora nyíltan rokonszenvezett a magyar forradalmárokkal. E pártok vezetői azonban a megnövekedett politikai nyomás hatására minden lényeges kérdésben Németország Szocialista Egységpártját támogatták. A polgári pártok tagsága a kilépések

⁴ *Deutschland im kalten Krieg 1945 bis 1963*. www.dhm.de/ausstellungen/kalten.2.

miatt rohamosan csökkenni kezdett. Ugyanakkor az SPD kelet-német tagozatának működése is ellehetetlenült. A közvetlen (NSZK–NDK) pártközi kapcsolatok ezzel fokozatosan megszakadtak, ami jelentősen hozzájárult a két Németország önállósodásához, és végső soron ahhoz is, hogy a német egyesítés kérdésének megoldása a „jövő beláthatatlan messzeségébe” tolódjon el.⁵

A magyar forradalom nemzetközi hatása az erre vonatkozó külföldi levéltári anyag kutatásával többé-kevésbé feltárható. A Magyarországon 1956 őszén végbement eseménysorozatnak is voltak azonban olyan részletei, amelyek megismeréséhez nélkülözhetetlen lenne a külföldi, elsősorban az oroszországi iratanyag teljes hozzáférhetősége. A partnerállam rosszul értelmezett politikai érdekei miatt azonban a kutatás gyakran akadályokba ütközik, és így a forradalom számos kérdése tisztázatlan marad. Ezek közé tartozik a Kádár-kormány Szolnokon töltött napjainak hiteles és részletes története, amelynek részletes feltárásával a történettudomány még adós maradt. Noha az orosz források közül a titkosnak tekintett KGB-iratok és katonai dokumentumok valószínűleg még sokáig zároltak lesznek, a szolnoki helyi levéltári és hírlapanyag, a sajtóban és a helytörténeti feldolgozásokban publikált, továbbá kéziratban fennmaradt visszaemlékezések lehetővé teszik a sorsdöntő napok históriájának vázlatos megírását. Ennek ellenére a helytörténeti kiadványokban közölt ismertetések és adatok nem kerültek be igazán a köztudatba. És ami sajnos a magyarországi történetírásra általában jellemző: a szakma legkiválóbb képviselői helytörténeti publikációkra, helyi levéltári és sajtóforrásokra alig támaszkodnak. Pedig a szolnoki események megismerésével az 1956-os forradalom leverésének több rész kérdésére választ kaphatunk.

Mikor és miért éppen ebbe az alig 40 ezres lélekszámú, vidéki városba érkezett Kádár János és kormányának néhány tagja? Mikor és miért innen sugározták rádión az új kormány felhívását és közleményeit? Kik és milyen szándékkal jelentették meg a városban közel egy héten át, részben a *Népszabadsággal* párhuzamosan, a *Szabad Nép* pártlapot? Volt-e Magyarországon a Kádár-kormányon kívül más, hatalmi ambíciókkal fellépő és esetleges szovjet támogatással rendelkező csoport?

A rendszerváltás előtt Szolnokon gyakran lehetett hallani azt a vélekedést, hogy Kádár azért jött ide híveivel Budapestről (sic!), mert ebben a városban tudott az „ellenforradalom” a legkevésbé teret hódítani, és

⁵ Stephan ZEIDLER: *Die Ost-CDU 1956. Eine Blockpartei zwischen Entstalinisierung und Machtlosigkeit.* [www.stephan-zeidler.de/wissenschaft/ostcdu.1956.](http://www.stephan-zeidler.de/wissenschaft/ostcdu.1956) 5–8.

a viszonylagos nyugalom kedvező körülményeket biztosított a kormányalakításhoz. 1989-ben egy csapásra kiderült, hogy az egészből csupán a nyugalom volt igaz. Kádár nem Pestről, hanem Moszkvából érkezett, nem november 3-án, hanem 4-én és elsősorban azért éppen Szolnokra, mert itt működött a szovjet hadsereg hadműveleti központja és itt tartózkodott Konyev marsall, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka. Ám a kérdés részben így is megválaszolatlan marad. Miért éppen Szolnokot jelölték ki a hadműveletek irányításának színhelyéül és egyúttal ideiglenes politikai központnak Moszkvában? Miért nem Debrecenben alakult meg az új rezsim, ahol már ugyancsak válságos időkben, kétszer is működött kormány a múltban? Szolnok csupán 100 km-re esik Budapeستől, a földrajzi közelség azonban nem lehetett kizárólagos szempont, hiszen légi úton Debrecenből hamarabb a fővárosba érhetek volna a Kádár-kormány tagjai, mint harcokcsikkal Szolnokról.

A hely kiválasztásban kizárólag gyakorlati szempontok és az idő szűkössége döntött. Kiemelkedően fontos tényező lehetett, hogy Szolnokon a Laki-hegyi adótoronnyal azonos teljesítményű, 135 kW-os rádióadó üzemelt korszerű stúdióval. A szolnoki adót 1956 elején a Laki-hegyi állomás gyakori viharkáraitra hivatkozva, áthangolhatóvá tették a Petőfi hullámsávjáról a Kossuth Rádió frekvenciájára.⁶ A szovjet politikai és katonai vezetés számolt a Laki-hegyi adó átmeneti kiesésével, de a szolnoki rádió fontosságával a Hegedűs- és a Nagy Imre-kormány is tisztában volt. Varga Viktória bemondónő visszaemlékezése szerint a szolnoki rádióállomáson már október 22-én utasítást kaptak a fővárosból, hogy készüljenek fel a Kossuth Rádió sugárzására. Október 23-án este újabb üzenet érkezett: eszerint valószínűleg a műsort is itt kell szerkeszteni, mivel a Bródy Sándor utcai stúdiót súlyos károk érték. Erre mégsem került sor, ugyanis másnap a Parlamentben ideiglenes stúdiót rendeztek be.⁷ Dr. Fazekas Zoltán, a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács egykori tagja visszaemlékezésében megemlítette, hogy Nagy Imre október 31-én vagy november 1-jén személyesen üzent telefonon Szolnokra, hogy minden körülmények között biztosítsák a kormány részére a rádióadó használatát.⁸

⁶ 1956 márciusában a másik vidéki nagyadót, a balatonszabadi rádiótoronyot is alkalmassá tették a Kossuth közvetítésére. Itt azonban nem működött műsorszerkesztést végző stúdió.

⁷ CSEH Géza: *A Damjanich Rádió hullámhosszán. Szolnok – 1956.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, 5. Szolnok, 2003. 23–24.

⁸ Dr. Fazekas Zoltán visszaemlékezése. Készítette: Ferenczy Erika. 1991. 1956-os Intézet Oral History Archívuma 282/1–2. 204–212. Fazekas állítását egykorú dokumentumok nem igazolják.

November 4-én hajnalban a Kádár-kormány felhívását mégsem innen, hanem Ungvárról sugározták először. A szolnoki stúdiót és a rádióállomást 4.30-kor elfoglalták ugyan a szovjet csapatok, de korántsem azért, hogy az új kormány megalakulását innen jelentsék be, hanem azért, hogy Nagy Imre kormányának közleményeit ne sugározzák. A délutáni órákban a szolnoki vezetékes rádión magnófelvételtől már közvetítették ugyan a Kádár-kormány felhívását, ám a nagyadó átállítása a Kossuth frekvenciájára hosszabb időt vett igénybe, és csak este 22 óra után került az adás éterbe. Ezután azonban november 8-áig Szolnokról közvetítették, és itt is szerkesztették a műsort.⁹ A rádió jelentősége a 20. század közepén már jóval felülmúlta az írott sajtóét, hiszen újságokat háborús körülmények között nem lehetett az egész országban akadálytalanul terjeszteni. A rádiót pedig szinte mindenki hallgatta, s ezért elsődleges szempontnak számított, hogy ki birtokolja a nagy hatósugarú adóállomásokat.

Kádár János, Münnich Ferenc, Kossa István, Horváth Imre és a velük együtt utazó Bata István a reggeli öt-hat órai indulási idő szerint, a kárpátaljai leszállást is beszámítva, leghamarabb a déli órákban érkezhetek meg Szolnokra. Délután azonban már mindenképpen ott voltak. A visszaemlékezések szerint Mikoján és Brezsnjev is Szolnokon tartózkodott. 16–17 óra körül Kálmán Istvánt, a Szolnok Megyei Pártbizottság első titkárát a szovjet katonák gépkocsival a József Attila úti lakatnyába vitték, ahol Kádár János fogadta, és megkérdezte őt, hogy hajlandó-e az új kormányt támogatni. Kálmán azonnal igent mondott. Más választása nem is lehetett annak ellenére, hogy október 26-án a szolnoki értelmiségiek tanácsára maga kezdeményezte a forradalmi munkástanács megalakulását Szolnokon.¹⁰ Kádár János Kálmán István kíséretében november 4-én a kora esti órákban tájékoztatót tartott a megyei pártbizottság épületébe berendelt 15–20 funkcionáriusnak és pártbizottsági alkalmazottnak. Elmondta, hogy miért szakított a Nagy Imre-kormánnyal és miért kérte a szovjet csapatok beavatkozását. Kádár az állítólag egy-két stampedli pálinkával is feloldott légkörű összejövetelen arról beszélt, amire moszkvai megbízói utasították. Miskolcon har-

⁹ CSEH Géza: i. m. 23–24.

¹⁰ Kálmán István visszaemlékezése. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár XXXV. 61. f. I. csoport, 1956. 5. ő. e. – Kálmán István 1956. november 3-áig aktívan részt vett a forradalom helyi eseményeiben. Mivel november 4-én támogatást ígért Kádárnak, és később a megtorlás irányításában is részt vállalt, 1957 nyarán „csupán” leváltották első titkári tisztségéből és a bírósági eljárást elkerülte. Összehasonlításképpen említjük meg, hogy Földvári Rudolfot, a Borsod megyei pártbizottság első titkárát, aki ugyancsak a forradalom mellé állt, 15 évi börtönbüntetésre ítélte a népbíróság.

coló, idegen állambeli fasiszta tisztokról és vöröskeresztes szállítmányokkal érkező, lázító elemekről tett említést, noha állításai képtelenségével bizonyára tisztában volt.¹¹ Szántó István nyugalmazott rendőrezredes visszaemlékezése szerint november 4-én délután a fegyveres erők minisztere – bizonyára Münnich Ferenc – a BM Szolnok Megyei Főosztályán tartott eligazítást.¹²

Kádár Jánost a József Attila úti szovjet laktanyában, a régi honvédkaszárnyában szállásolták el. A megyei tanács épületében azonban, ahol 1975 őszén az MSZMP újjáalakulásának és a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány megalakulásának emlékére jókora márványtáblát helyeztek el, 1956-ban valószínűleg nem járt Kádár. A sors iróniája, hogy az 1990-ben eltávolított tábla a Damjanich Múzeum raktárába, a kiürített és átalakított Városmajor úti szovjet laktanyába került. Éppen oda, ahonnan 1956. november 4-étől a szovjet tábornokok a Forgószél hadműveletet irányították.

A megyei tanács épülete a forradalom leverésében mégis betöltött némi szerepet. 1956. november 5-én ugyanis különös társaság érkezett Szolnokra, amelynek tagjai (Andics Erzsébet, Berei Andor, Egri Gyula, Friss István, Hidas István és Vég Béla) a megyeházán megalakították a Kádár-kormány tájékoztatási csoportját. A Szolnokról sugárzott Kossuth Rádió műsorának ellenőrzését és az itt megjelentetett *Szabad Nép* szerkesztését végezték. Apró Antal és Marosán György, a kormány két minisztere ugyancsak irodát kapott a megyeházán, sőt a fiával együtt érkezett Aprót az épületben szállásolták el.¹³ A megyei tanács épületét november 4-én még szovjet katonák, a következő naptól azonban már a Kilián Repülőtisztviszta Iskola hallgatói százada őrizte.

Az Andics–Berei-házaspárt körülvevő kis csoportot többen afféle tartalékcsoportnak, egyesek árnyékkormánynak tekintették Szolnok megyében. Erre elsősorban ők maguk adtak alapot célzatos és sejtelmes kijelentéseikkel. Filep István gimnáziumi tanárnak, az 1956-os *Karcagi Híradó* szerkesztőjének memoárjában olvashatjuk, hogy november 8-án Andics Erzsébet és Berei Andor közölték vele a szolnoki megyeházán berendezett főszerkesztői irodájukban: „...voltaképpen ők a kormány, de még nem vették át a hatalmat. A Kádár-kormány csak ideiglenes megoldás. [...] Az egyébként nem biztos, hogy Rákosi elvtárs hazajön.”

¹¹ *A Nép Lapja*, 1956. november 5.; *Szabad Nép*, 1956. november 6.

¹² Szántó István visszaemlékezése. Szerző nélkül: *A rendőrség 25 éves Szolnok megyei történetére vonatkozó iratgyűjtemény*. 10. Kézirat. 1969. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

¹³ Marosán a november 5-éről 6-ára virradó éjszakát a József Attila úti régi laktanyában töltötte.

Továbbá utasították Filepet, hogy mindenről írhat a karcagi lapban, csak arról nem, ami az elmúlt napokban történt. Közölni kell a Kádár-kormány nyilatkozatát, buzdítani kell a téeszdogozókat, hogy szántsanak, vessenek, mert ősz van. Mindenkit, az összes leváltott funkcionáriust vissza kell helyezni állásába. A szovjet csapatok – amelyeket egyébként ők hívtak be – törvényesen avatkoztak be, és leverik az ellenforradalmat.¹⁴

Andics, Berei, Egri, Hidas és Vég, továbbá Kovács István neve Horváth Imre külügyminiszter feljegyzésében is előfordul, amit november 3-án este a Kremlben készített – mégpedig igencsak érdekes felsorolásban, a Kádár-kormány tagjaival párhuzamosan lejegyezve. Huszár Tibor Kádárról írt monográfiája szerint ekkor még valamennyien Munkácson tartózkodtak, és „...vélelmezhetően *valakiknek* [kiemelés tőlem – Cs. G.] velük is voltak terveik...”¹⁵ Az Andics–Berei-csoport tagjait Szerov KGB főnök szállította Szolnokra, ám az, hogy Hruscsov kívánta velük Kádárt zsarolni és feltétlen engedelmségre bírni, vagy az SZKP Központi Bizottsága Elnökségének ortodox tagjai ígértek nekik támogatást, bizonyára még sokáig nyitott kérdés, talán az 1956-os forradalom leverésének egyik legrejtélyesebb részlete marad. Szerov önállóan semmiképpen sem cselekedhetett, nem lehet azonban tudni, hogy kinek az utasítását hajtotta végre, továbbá azt sem, hogy pontosan milyen politikai szándékok rejtettek a KGB vezetőjének kiadott parancsok mögött. Apró Antal valószínűleg közvetíteni akart a Kádár-kormány és az Andics–Berei-csoport között. Münnich Ferenc és a szerveződő karhatalom vezetői, Ilku Pál, Uszta Gyula és Gyurkó Lajos már november 5-én este helikopterrel Budapestre utaztak, s egy nappal később a Kádár-kormány Szolnokon tartózkodó tagjai indultak a fővárosba, de Aprót néhányan még később is látták a megyeházán, mivel valószínűleg visszatért a Tisza-parti városba. Az Andics–Berei-csoport, továbbá Piros László volt belügyminiszter még néhány napig Szolnokon maradt. November 12-én Andics és Piros is megjelent Budapesten a parlamentben, de Kádár kérésére hosszabb időre Moszkvába szállították őket, és ezzel esetleges vetélytársait véglegesen kikapcsolta a hazai politikai életből.¹⁶ Az Andics–Berei-csoporttal kapcsolatosan talán jogosan merül fel a kérdés: a november 4-ei szovjet beavatkozás után lehetett-e a Kádár-kormánynak alternatív

¹⁴ FILEP István: *Karcag 1956*. Karcag Város Önkormányzata, Karcag, 1997. 75–76.

¹⁵ HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1912–1956. 1. k.* Szabad Tér Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 2001. 343.

¹⁶ A kulcs Szolnokon keresendő. Dokumentum. Ismeretlen Kádár-beszédek 1956 novemberéből. 2. Szerk. és kommentárokkal ellátta: Kó András–NAGY J. Lambert. *Új Magyarország*, 1995. április 8.

vája? Valószínűleg igen, ám semmiképpen sem Nagy Imre reformkommunista irányzata, hanem a Szolnokon összegyűlt ultrabalos, szektás funkcionáriusok Hegedűs, Apró vagy valaki más irányításával. Hatalomra kerülésük esetén a következményeket, különösen a megtorlás vonatkozásában, némi borzongással csak sejteni lehet. Talán Kádár János ellentmondásos személyiségének megítélése szempontjából sem lényegtelen a Szolnokon játszott szerepük, hiszen eszközt jelenthettek a moszkvai vezetés kezében. Keményebb fellépésre lehetett velük kényszeríteni a Kreml politikusai szerint túlságosan engedékeny Kádárt, aki csak jóval később, a szovjet gyepőlő lazulásával enyhített fokozatosan a politikai nyomáson és hozta létre az 1960-as években a „gulyáskommunizmus” Magyarországot.

Az 1956. november 6–11. között Szolnokon megjelentetett *Szabad Nép* kinyomtatott példányait gépkocsin, motorkerékpáron, sőt repülőn és helikopteren szállították Budapestre és az ország más vidékeire. Sok helyre azonban nem juthatott el, mivel a szovjet csapatok mozgása akadályozta a közúti forgalmat. A lap Kádár Jánost nyíltan nem támadta. Ennek ellenére az Andics–Berei-féle szerkesztőségnek mindössze hat számot sikerült megjelentetnie, mivel a budapesti pártvezetőség a Szolnokon maradt ultrabalos csoport önálló lapkiadói tevékenységét nemkívánatosnak tekintette. A *Népszabadság*ban november 11-én megjelent *Amiből nem kérünk* című cikk „botcsinálta Szabad Nép”-nek nevezte a szolnoki újságot: „Úgy tűnik, látszik, vannak emberek, akiknek az utóbbi napok tragikus eseményei alatt bedugult a fülük, vagy elhomályosult a látásuk. [...] Az egész ország tudja – ezt adta hírül az MSZMP alapító nyilatkozata is –, hogy az új párt központi lapja a Népszabadság. [...] A szolnoki Szabad Nép neve és nem egy cikke a közelmúltra emlékeztet. A szabadságért küzdő magyar nép megvédi a népi hatalmat minden tényleges eredményével együtt, de ebből a múltból nem kér.”

A szolnoki *Szabad Nép* számain nem tüntették fel a megjelentetés helyét. A Szolnoki Rádió bemondónői is Kossuth Rádió Budapest konferálással olvasták be a Kádár-kormánytól, a megyei pártbizottságtól és a szovjet főparancsnokságtól kapott híryanagot. Igaz, egyikük egyszer elvétette, és Kossuth Rádió Szolnok bejelentéssel kezdte a műsort.¹⁷ Ám a *Szabad Nép* és a Kossuth Rádió közleményeiben a feltűnően sok, Szolnok megyei vonatkozású hír elárulja a lap és a rádióműsor szerkesztésének színhelyét. Az új kormány tagjai még Budapestre érkezésük után is jó ideig titkolták, hogy néhány napig Szolnokon tartózkodtak. Bizo-

¹⁷ CSEH Géza: i. m. 21.

nyára szovjet instrukcióra tették, hiszen a Moszkvában fogalmazott *Felhívás a magyar néphez* kiáltványt is Budapest, 1956. november 4. dátálással látták el.

A sorsdöntő szolnoki napok történetének rekonstruálását a tanúk emlékezete csak korlátozottan segíti elő. 1989-ig ugyanis nem volt tanácsos a szándékosan elhallgatott és meghamisított múltat nyilvánosan fessegetni. A rendszerváltás után azonban számos interjú jelent meg a helyi sajtóban, és jórészt ezeknek köszönhető, hogy részlegesen feltárhattuk közelmúltunk fontos eseménysorozatát. Sokan látták Kádárt Szolnokon, sőt már 1956. november 4-e előtt is a legképtelenebb helyeken és helyzetekben, például lefüggönyözött (!) szovjet autóbuszban, hallották, hogy Jászberényben, Karcag vagy éppen Törökszentmiklós környékén rejtőzködött, ám ezeknek a mendemondáknak kevés közük van a valósághoz. Akik azonban a leghitelesebben emlékezhetek volna, a Kádárkormány tagjaival közvetlen kapcsolatba került, még élő, egykori pártfunkcionáriusok, 1990 után már nem szívesen nyilatkoztak. Félelmük az esetleges politikai támadásoktól sajnos az 1956-os kutatásokat is gátolja és egyoldalúvá teszi, hiszen a forradalom leverésének számos részletéről csak ők szolgáltatathatnának – szolgáltathattak volna – adatokat. Hiteles tanúk fél évszázad elteltével egyre kevesebben vannak...

Kádár egykori miniszterei – Marosán György kivételével – nem írtak memoárjaikban a Tisza-parti városban eltöltött napokról. Apró Antal 1986-ban közölt rövid visszaemlékezése inkább a ködösítést, mint a tényfeltárást szolgálta. Kádár János, az események főszereplője és legfőbb tanúja kifejezetten elzárkózott az erre irányuló kérdések elől. Tiszai Lajos, szolnoki újságíró emlékezete szerint 1969 októberének végén, amikor Kádár megyelátogatás keretében két napig Szolnokon tartózkodott, a tiszaligeti párttüdülőben rendezett szűk körű vacsora után valamelyik pártfunkcionárius szóba hozta 1956-ot és megjegyezte: „Kádár elvtárs mindannyiunknál pontosabban emlékszik mindenre, ami ekkor történt.” Kádár a zsebébe nyúlt, rágyújtott elmaradhatatlan Szimfóniájára és csak annyit mondott: „Rég volt az!” Nagy füstcsíkot fújt a levegőbe, és más irányba terelte a beszélgetést: „Mondják, miért ilyen rosszak a magyar cigaretták?”¹⁸

¹⁸ TISZAI Lajos: *Szolnokország*. Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szolnok, 2001. 131.